

логії, яка вже стала традиційною для української страхової практики, не бажання неодмінно внести щось своє, а пошук реальних кроків виходу із ситуації, що склалась в Україні щодо страхування життя.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок щодо важливого значення і перспектив подальшого розвитку страхування життя за умови більш активних дій з боку страховиків і дієвої підтримки держави. Розвиток страхування життя надає можливість одержати суттєве джерело інвестиційних ресурсів не вдаючись до зовнішніх щодо держави джерел і кабальних умов їх одержання.

Література

1. Офіційний сайт Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг // www.dfp.gov.ua

2. *Залетов О.М.* Убезпечення життя: Монографія. — К.: Міжнародна агенція «БІЗОН», 2006. — 688 с.

Стаття надійшла до редакції 17.05.2011 року

УДК 336.77:332.2(043.3)

Н.П. Баріда, старший викладач
кафедри банківської справи,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

РОЛЬ ЗАСТАВИ В ПРОЦЕСІ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ БАНКУ

АННОТАЦИЯ. В статье основное внимание уделено исследованию роли залога в процессе управления кредитным риском банка. Автором дано определение сущности залоговой стоимости, проанализировано действующая процедура оценки риска кредитной операции, предложен усовершенствованный порядок определения уровня риска кредитных операций банка.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: залог, риск кредитной операции, залоговая стоимость, валовой кредитный риск, чистый кредитный риск.

ABSTRACT. In this article attention was paid to study the role of collateral in managing credit risk of the bank. The author has given the essence of the value of collateral, and analyzed the existing procedure for evaluating the risk of credit transactions, offer the improved procedure for assessing the risk of lending operations.

KEYWORDS: mortgage, credit risk transactions, mortgage costs, the gross credit risk, credit risk net.

АНОТАЦІЯ. У статті основну увагу приділено дослідженню ролі застави в процесі управління кредитним ризиком банку. Дано визначення сутності заставної вартості, проаналізовано чинну процедуру оцінки ризику кредитної операції, запропоновано удосконалений порядок визначення рівня ризику кредитних операцій банку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: застава, ризик кредитної операції, заставна вартість, валовий кредитний ризик, чистий кредитний ризик.

Повернення наданої у тимчасове користування позичальнику вартості є однією із фундаментальних передумов функціонування кредиту як об'єктивної економічної категорії. Основним фінансовим джерелом погашення кредиту та оплати відсотків за ним є дохід позичальника.

Але «кредит» походить від латинського «credere», що означає довіряти. В понятті «довіра» закладено як позитивний аспект, тобто впевненість, що ґрунтується на суб'єктивних очікуваннях, так і негативний — ризик, пов'язаний із об'єктивними ймовірностями настання ризикової події. Тобто, в кредитних відносинах завжди присутній ризик того, що умови кредитного договору не будуть виконані. У зв'язку із цим питання мінімізації кредитного ризику заслуговує особливу увагу, так як відповідь на нього багато в чому визначає успішність функціонування комерційного банку.

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблематиці управління кредитним ризиком приділяється чимало уваги як у міжнародній, так і вітчизняній банківській теорії та практиці. Зокрема, належне місце в дослідженні питань щодо управління кредитним ризиком банків посідають праці вчених З. Васильченко, В. Вітлінського, О. Дзюблюка, Т. Коха, О. Лаврушина, А. Мороза, В. Міщенко, О. Лисенка, Л. Примостки, П. Роуза, В. Севрука, Дж. Синки та багатьох інших. Проте окремі аспекти цієї проблеми, як застосування застави в якості інструмента хеджуючого кредитний ризик банку, в умовах кризових явищ мало досліджені і потребують подальших наукових пошуків.

Одним із способів зниження кредитного ризику є активне використання банками при організації кредитного процесу такого важливого фінансово-економічного інструменту ринкового господарства, як застава, котра, забезпечуючи захист інтересів кредитора, одночасно сприяє активізації економічної діяльності гос-

подарюючих суб'єктів. Як показує практика, майже 90 % кредитів банків видається під забезпечення, із яких 87—90 % — із заставою.

Згідно із діючим положенням НБУ № 279 «Про формування резерву під кредитний ризик», рівень ризикованості кредитних операцій банку визначається за такими трьома параметрами [1]:

- оцінка фінансового стану позичальника;
- стан обслуговування боргу позичальником;
- рівень та якість забезпечення кредитної операції.

У результаті оцінки фінансового стану позичальника визначають клас позичальника — (клас *А, Б, В, Г, Д*); у процесі оцінки стану обслуговування боргу позичальником роблять висновок про **добре, слабке чи незадовільне** обслуговування боргу.

За результатами оцінки класу позичальника та стану обслуговування боргу визначається *категорія кредитної операції*. Таких категорій виокремлено п'ять: **стандартні, під контролем, субстандартні, сумнівні, безнадійні**. Категорія кредитної операції визначається на перетині двох параметрів — класу та групи — за відповідною шкалою [1].

Рівень та якість забезпечення кредитної операції є одним із параметрів оцінювання кредитного ризику, для чого вводяться такі два показники:

- валовий кредитний ризик;
- чистий кредитний ризик.

Для обчислення чистого кредитного ризику сума валового кредитного ризику за кожною кредитною операцією зменшується на ринкову вартість прийнятого забезпечення.

Залежно від категорії кредиту та якості забезпечення (гарантії чи предмета застави) для розрахунку чистого кредитного ризику може братися як повна вартість забезпечення, так і частина вартості, визначена у відсотковому відношенні за шкалою визначеною постановою НБУ № 279 [1].

За результатами класифікації валового кредитного ризику та врахування вартості прийнятого забезпечення визначають **чистий кредитний ризик** за кожною кредитною операцією (крім однорідних споживчих кредитів) і зважують його на **встановлений коефіцієнт резервування** залежно від категорії кредиту.

Загальний резерв для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку обчислюється як сума складових, роз-

рахованих за кожним із суб'єктів резервування. **Такий резерв відображає величину загального кредитного ризику банку, пов'язаного з проведенням кредитних операцій банку, що є об'єктами резервування.**

Отже, загальний розрахунок кредитного ризику може бути відображений у вигляді формули:

$$P_{кр} = (KP_{вал} - 3 \times \%_3) \times k_{рез}, \quad (1)$$

де $P_{кр}$ — резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями;

$KP_{вал}$ — валовий кредитний ризик (загальна величина кредиту);

3 — ринкова вартість застави;

$\%_3$ — відсоток до вартості застави залежно від виду забезпечення;

$k_{рез}$ — коефіцієнт резервування.

Чим більша вартість застави порівняно з необхідною сумою кредиту, тим менший резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями потрібно формувати, отже, тим менший кредитний ризик банківської установи.

Таким чином, на нашу думку, величина резервів на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банківської установи залежить від двох параметрів, які і визначають їх масштабність. Такими параметрами є категорія кредитної операції та вид і вартість заставного майна. І якщо категорію кредитної операції можна вважати таким фактором впливу на величину кредитного ризику, який об'єктивно склався, тобто на даний момент є явищем постійним і не може бути зміненим у короткостроковому періоді, то якість забезпечення кредиту, яку характеризують вартість та вид застави, є єдиною можливим чинником впливу на розмір кредитного ризику банку на момент видачі позики. Отже, чим вищої якості майно або майнові права запропонує позичальник в якості застави за позикою, тим вищою є ймовірність отримати потрібну суму кредиту та тим нижчим буде кредитний ризик для банку.

Загальний рівень кредитного ризику банківської установи визначає показник кредитного ризику, що розраховується співвідношенням резерву під нестандартну заборгованість та обсягу кредитного портфеля банку, тобто:

$$KP_{\sigma} = \frac{P_{\text{нз}}}{KP_{\sigma}} \times 100, \quad (2)$$

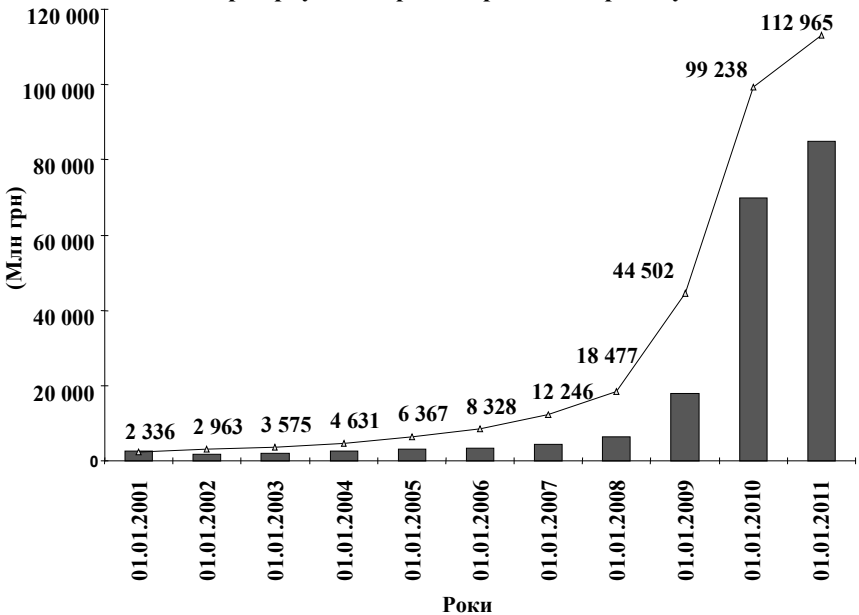
де KP_{σ} — кредитний ризик банку;

$P_{\text{нз}}$ — резерв під нестандартну заборгованість банку;

KP — обсяг кредитного портфеля банку.

Отже, застава відіграє суттєву роль у мінімізації кредитного ризику банку.

Динаміка простроченої заборгованості за кредитами та резерву на покриття кредитного ризику

■ Прострочена заборгованість за кредитами

▲ з них: резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями

Рис. 1. Динаміка простроченої заборгованості за кредитами та резерву на покриття кредитного ризику (побудовано автором на основі даних НБУ).

Стрімке зростання частки проблемних кредитів створює необхідність збільшення резервів на відшкодування можливих втрат за проблемною заборгованістю, на початок 2011 р. рівень сфор-

мованих резервів становив 17 % від кредитних вкладень банків, а частка стандартної заборгованості у загальній структурі кредитних вкладень банків становить тільки 29 %. Такий низький рівень стандартної заборгованості, при якій обслуговування боргу позичальником відповідає умовам кредитної угоди, вказує на доцільність вивчення причин, низької ефективності механізму застави і чому банки не змогли відшкодувати належним чином проблемні кредити за рахунок резервного фінансового джерела — виручки від реалізації заставного майна.

Отже, однією із основних причин зростання частки проблемних кредитів, поряд із погіршенням платоспроможності позичальників, є зниження ринкових цін на майно яке перебуває у банківській заставі та погана диверсифікованість заставних портфельів банків. В Україні основна частка заставних портфельів банків належить іпотечі (земля, житлова та комерційна нерухомість) — 45 %, транспорт та обладнання — 16 %, цінні папери та майнові права — близько 5,5 %, та решту — інші види застави.

Однією із причин необхідності доформування резервів та підвищення рівня кредитного ризику протягом 2008—початку 2010 років стало падіння вартості заставного забезпечення виданих кредитів унаслідок кризових явищ в економіці країни. Зниження заставної вартості стало можливим через невваженість заставної політики банку, зокрема неврахування при обрахунку заставної вартості спекулятивної складової ринкової ціни об'єкту застави, ризиків застав та інших причин що пов'язані із законодавчо-нормативною неврегульованістю питань оцінки вартості заставного майна. Дані тенденції спричинили масове виникнення у портфелі банку проблемних кредитів.

В Україні ще не сформовано цілісного погляду щодо методології оцінки застави. В міжнародній практиці застосовується міжнародний стандарт оцінки №4 «Оцінка з ціллю застави», в Росії уже розроблено та запропоновано уряду проект Федерального стандарту оцінки «Оцінка з ціллю застави», в українській законодавчо-нормативній базі про оцінку з ціллю застави згадується тільки в НСО №1 «Загальні засади оцінки майна та майнових прав» у такому контексті: «при оцінці об'єктів з ціллю застави визначається ринкова вартість».

У «Національному стандарті оцінки №1» рекомендується при оцінці для цілей застави визначати *ринкову вартість*. Об'єкт

оцінки у разі його застави оцінюється за ринковою вартістю без включення до неї суми податку на додану вартість. При цьому рекомендацій по врахуванню специфіки оцінки для цілей застави у національних стандартах немає.

У свою чергу, Національний банк України у Постанові «Про формування резерву під кредитний ризик» № 279 від 06.07.2000 р. зазначає, що вартість предмета застави визначається банком при кредитуванні за справедливою вартістю. Загальною вимогою до розміру забезпечення за кредитною операцією є перевищення його ринкової вартості порівняно із сумою основного боргу та відсотків за ним з урахуванням обсягу можливих витрат на реалізацію застави в разі невиконання позичальником своїх зобов'язань.

Згідно із національними стандартами оцінки **ринкова вартість** — це вірогідна ціна, за якою об'єкт міг би бути проданий на відкритому конкурентному ринку за наявності всіх ознак чесної угоди і за відсутності нетипових умов фінансування з урахуванням того, що термін реалізації об'єкту повинен бути при цьому розумно довгим [2].

Банківська установа прагне мінімізувати строки реалізації майна, щоб уникнути зайвих витрат, оскільки ще нереалізоване майно — це вилучені кошти із банківського обігу. Виходячи із інтересів заставодержателів, тобто банків, спеціалісти-оцінювачі вважають доцільним оцінювати об'єкти застави за вартістю за умов вимушеного продажу, а саме за **ліквідаційною вартістю**. «**Ліквідаційна вартість** — це вартість, за якою об'єкт оцінки міг би бути проданий на відкритому конкурентному ринку, якби термін його реалізації був коротшим від «розумно довгого» для даного виду об'єктів на даному ринку» [2].

На нашу думку, оцінка активів з метою застави, як хеджуючого інструмента кредитних ризиків, повинна здійснюватись виходячи із найбільш імовірного варіанту реалізації майна в умовах дефолтної ситуації. При її проведенні оцінювачу необхідно розглядати заставу як «об'єкт вимоги» та враховувати специфічні ризики, які бере на себе банк, включаючи дане майно до складу заставного портфеля. При цьому рівень інформованості, порядок та строки реалізації можуть відрізнитися від загальноприйнятих для даного виду майна, що означає невиконання основних припущень, які присутні при визначенні ринкової вартості та є відправною точкою для розрахунку особливого виду вартості — **заставної вартості**.

У Міжнародних стандартах оцінки присутнє таке визначення: «Заставна вартість — (mortgage lending value, MLV) — це вартість майна, визначена оцінювачем, що проводить обачну оцінку майбутньої реалізаційної вартості майна з урахуванням довготривалих стійких аспектів майна, нормальних і локальних умов ринку, поточного використання і відповідних альтернативних варіантів використання майна» [3].

Заставна вартість — це найімовірніша грошова сума, яку можна отримати для задоволення вимог банку в результаті реалізації предмету застави.

Заставна вартість, будучи по суті самостійним видом вартості, одночасно є похідною від ринкової вартості заставного майна, очищеної від усіх ризиків, які приймає на себе банк одночасно з прийняттям у заставу майна, а саме: ризику неправильної оцінки майна; ризику втрати чи пошкодження майна; ризику знецінення майна; ризику недостатнього строку експозиції майна; ризику виникнення юридичних проблем при оформленні майна в заставу; ризику важкості контролю майна; ризику недостатності інформації на момент оформлення майна; ризику низької ліквідності майна; ризику неможливості звернення стягнення; ризику визнання угоди недійсною.

При цьому кількісна різниця між ринковою та заставною вартістю, чи, іншими словами, вартісне вираження вищезазначених ризиків, носить назву заставного дисконту. Показник заставного дисконту можна розглядати як з точки зору ризиків, під які підпадає банк, так і з точки зору покриття ним відповідних витрат. З цієї точки зору заставний дисконт розраховується таким чином, щоб при реалізації майна за ціною не нижче заставної вартості забезпечувалось погашення заборгованості перед банком за кредитом у повному обсязі (основний борг, проценти за кредитом, штрафні санкції).

На нашу думку, при оцінюванні вартості заставного майна та врахуванні вартості застави для визначення чистого кредитного ризику та формування резерву під кредитний ризик, доцільно визначати заставну вартість. Порядок визначення заставної вартості передбачає врахування рейтингу застави, який відображає ступінь імовірності задоволення банком вимог за кредитом за рахунок реалізації заставного майна і характеризує ризиковість застави. У якості методологічної основи для такого визначення пропонується функціональна модель заставної вартості, за базу якої обирається

ринкова вартість майна на момент оцінки з наступним прогнозуванням її можливих змін протягом строку дії кредитного договору та наступного періоду стягнення заборгованості, а також оцінки впливу на неї інших неринкових умов реалізації.

Отже, функціональна модель заставної вартості матиме такий вигляд:

$$CV = F(MV, t, K_L, K_R, C, SCH),$$

де CV (*collateral value*) — заставна вартість; F — функція; MV (*market value*) — ринкова вартість об'єкта застави на момент оцінювання; t — час; K_L — коефіцієнт, що характеризує зміну вартості застави внаслідок неринкових умов реалізації; K_R — коефіцієнт ризику застави; C (*cost*) — величина витрат (у грошових одиницях), обумовлених як процедурою звернення стягнення та реалізації, так і властивостями майна; SCH (*schedule*) — передбачуваний графік погашення кредиту.

Одним із головних елементів даної моделі є **заставний дисконт**, який показує, наскільки відрізняться ринкова вартість майна на момент оцінювання та заставна вартість, що встановлюється банком для конкретної кредитної операції. Заставний дисконт задається співвідношенням:

$$k = 1 - \frac{CV}{MV}.$$

Залежність ринкової вартості предмета застави від часу визначається як зовнішніми (стан ринку, розвиток технологій у даній сфері тощо), так і внутрішніми (умови експлуатації, властивості предмета застави) чинниками. Кількісно дану залежність можна описати у вигляді коефіцієнта відносної зміни ринкової вартості в часі $K_{MV}(t)$. Значення цього коефіцієнта може бути більшим за одиницю (наприклад, при постійному зростанні цін на ринку нерухомості, яке спостерігалось в останні роки) або меншим (наприклад, для машин та устаткування).

Вважаємо доцільним внесення змін у процедуру визначення рівня ризику кредитних операцій банку та формування резерву під кредитний ризик, суть яких полягає в тому, щоб при оцінці чистого кредитного ризику враховувати заставну вартість шляхом зменшення суми валового кредитного ризику на заставну вартість забезпечення, замість ринкової вартості застави, як це передбачено діючим положенням НБУ від 06.07.2000 р. № 279. Пе-

ревагою обґрунтованої процедури є можливість з вищою імовірністю оцінити кредитний ризик з урахуванням того, що порядок обчислення заставної вартості враховує рейтинг заставного забезпечення та умови кредитної угоди, а саме: термін, імовірність зміни ринкової вартості застави з часом, графік погашення кредиту, імовірні витрати пов'язані із зберіганням та реалізацією застави в умовах дефолту.

Література

1. Про затвердження Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями: Постанова НБУ із змінами і доповненнями від 6 липня 2000 року № 279.

2. Вітлінський В.В., Пернарівський О.Є., Наконечний Я.С. Кредитний ризик комерційного банку: Навч. посіб. / За ред. В.В. Вітлінського. — К.: Т-во «Знання», 2000.

3. Про затвердження Національного стандарту №1 «Загальні засади оцінки майна та майнових прав: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2003 року № 1440.

4. Офіційний сайт Міжнародного комітету стандартів оцінки: <http://www.ivsc.org/>.

Стаття надійшла до редакції: 15.05. 2011 р.

УДК 336.71.330.131.7

Н.С. Білань, аспірантка
кафедри менеджменту банківської діяльності
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПРОГНОЗУВАННЯ ВПЛИВУ ПРОЦЕНТНОГО РИЗИКУ НА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКУ МЕТОДОМ СИМУЛЯЦІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

АННОТАЦІЯ. В статті розглядається підхід до прогнозування впливу процентного ризику на результати діяльності банку на основі симуляційного моделювання, аналізуються переваги та обмеження застосування моделі в умовах українського ринку.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: процентний ризик, симуляційне моделювання, метод Монте-Карло, статистичне розподілення змінної, нормальне розподілення, чистий процентний дохід, стандартне відхилення, капітал під ризиком.